

М. М. Слюсаревський

НОВІ ШЛЯХИ – НОВІ ВИКЛИКИ І ВИПРОБУВАННЯ Про парадигмально-дискурсивні зрушення у психологічній науці загалом і в соціальній психології зокрема

У статті зроблено спробу співвіднести ті методологічні зрушення в сучасній психологічній науці, які зазвичай прийнято описувати в термінах (а) природничо-наукової і гуманітарної парадигм, (б) класичності, некласичності та постнекласичності, (в) модернізму і постмодернізму. Досліджуються циклічний і лінійний аспекти цих зрушень. Аналізуються як позитивні, так і негативні тенденції впливу постмодернового дискурсу на стан соціально-психологічного знання. Висловлено ідею стратегічної гуманітарної орієнтації в соціально-психологічному пізнанні, що допускає вбудовування в нього природничо-наукових підходів.

Ключові слова: психологія, соціальна психологія, методологічні зрушення, наукова парадигма, науковий дискурс, циклічні і лінійні зміни, стратегічна гуманітарна орієнтація.

Проблема. Останнім часом спостерігається підвищений інтерес психологів до методологічної проблематики, що й закономірно, адже ті методологічні зрушення, які де-факто відбуваються у психологічних та суміжних з ними науках, безумовно, потребують рефлексії. Особливо яскраво цей інтерес виявляють російські колеги. У Російській Федерації один за одним виходять ґрунтовні, близькі за побудовою до монографічних видань збірники наукових праць, присвячені аналізові згаданих зрушень [37; 39; 47].

Проте активне обговорення наявних методологічних зрушень поки що, на жаль, не дає змоги скласти їх цілісну картину. На заваді цьому, з нашого погляду, стають:

по-перше, схильність розглядати ці зрушення ізольовано, що тягне за собою невизначеність уявлень про їхні взаємозв'язки та лінії розмежування. Здавалось би, переважна більшість авторів одноставна в тому, що сьогодні у психологічному пізнанні беруть гору гуманітарні, постнекласичні та постмодерністські пріоритети. Але чим саме різняться ці пріоритети і взагалі чи різняться – на основі присвячених їм праць сказати важко. Їхні ознаки зазвичай сплутуються і взаємопідмінюються;

по-друге, неспіввіднесеність термінів і понять, за допомогою яких описуються аналізовані зрушення. Найбільш усталеним, так би мовити, офіційно визнаним є поняття парадигми (зокрема гуманітарної, постнекласичної, постмодерністської). Однак поза текстами, які спеціально присвячені аналізу парадигм, або й у таких текстах, із ним часто-густо конкурують поняття наукового дискурсу, стадії розвитку науки тощо (наприклад, “постмодерністський дискурс” чи “постнекласична стадія розвитку психології”). Тому одні й ті самі явища нерідко отримують синонімічні найменування, що, зрозуміло, не сприяє з’ясуванню їхньої сутності та відмінностей;

по-третє, скоріше апологетичний, ніж аналітичний характер багатьох публікацій на тему сучасних методологічних зрушень. Приміром, декларують епістемологічну бездоганність, безальтернативність, ба, навіть виняткову “етичну чистоту” постмодернізму [10]. Ідеал та й годі! Але ж так не буває. Нові шляхи в науці супроводжуються, як правило, новими викликами та випробуваннями.

Отже, існує потреба прояснення означеного кола питань чи принаймні започаткування дискусій, котрі допомогли б їх прояснити.

Мета статті полягає у спробі визначити природу, зміст і спрямованість методологічних зрушень, що відбуваються сьогодні у психологічній науці загалом і в соціальній психології зокрема.

Найуживанішим поняттям, що дає змогу окреслити зрушення в методологічному просторі психологічного пізнання, як згадувалося вище, є поняття парадигми, котре було введене в методологію науки Г. Бергманом [див. 9] і набуло широкої популярності завдяки славнозвісній книзі Т. Куна “Структура наукових революцій” [28]. У Куновому тлумаченні воно позначає визнану науковим співтовариством модель або візирець постановки дослідницьких проблем та їх вирішення [там само, с. 17, 49]. При цьому існування парадигми заздалегідь передбачає, що проблема вирішувана [там само, с. 54]. Як візирець, певний еталон і канон наукового пошуку парадигма виконує не лише пізнавальну, а й, можливо передусім, нормативну функцію [там само, с. 148]. Вона “рідко буває об’єктом копіювання”, “натомість, подібно до ухваленого судом рішення в межах загального закону, <...> становить об’єкт для подальшого розроблення та конкретизації в нових чи більш складних умовах” [там само, с. 49].

У психологічній науці загалом і в соціальній психології зокрема терміном “парадигма” сьогодні послуговуються в найрізноманітніших контекстах. Його вживають і тоді, коли хочуть вказати на переважно використовуваний метод дослідження, і стосовно світоглядних позицій дослідника та розуміння ним шляхів побудови теоретичного знання

[23, с. 114]. Говорять, наприклад, про класичну, некласичну та постнекласичну парадигми [40], природничо-наукову та гуманітарну [23, с. 118, 227; 50; 52, с. 206–207], синергетичну, постнекласичну та постмодерністську [9], морфологічну і динамічну [5], діяльнісну, особистісну, суб'єктну [23, с. 113] та суб'єктно-вчинкову [46], інтроспекціоністську та біхевіористську [3, с. 30], фізіологічну, психоаналітичну, біхевіористичну, екзистенціально-гуманістичну, трансперсональну, комунікативну та інтегративну [21], гуманітарну і конструктивістську [24, с. 113], експериментальну, формувальну та діагностичну [23, с. 114] тощо. Так само часто й строкато використовують термін “парадигма” і в суміжних із психологією науках, приміром у соціології. Скажімо, Ж. Т. Тощенко виокремлює три парадигми – соціальний номіналізм, соціальний реалізм та соціальний конструктивізм [48], а Г. Ю. Зборовський – п'ять, як він їх називає, метапарадигм: класичну, неокласичну, посткласичну, некласичну та постнекласичну [18, с. 7].

Ми вважаємо прийнятним уживання цього поняття в усіх чи майже в усіх із згаданих випадків, однак з огляду на мету, яку ставимо в цій статті, воно нас цікавить у найширшому його значенні. У такому сенсі можна говорити передусім про природничо-наукову та гуманітарну парадигми, а також (із певними застереженнями, які будуть викладені далі) про класичну, некласичну, постнекласичну та постмодерну (постмодерністську) парадигми. Саме в цьому сенсі поняття “парадигма” найкраще характеризує методологічні зрушення, про які йдеться.

Головний зміст цих зрушень можна визначити як багатомірний, багаторівневий і, безумовно, суперечливий процес переходу від природничо-наукової до гуманітарної парадигми, на який накладаються, у свою чергу, “парадигмальні щеплення” [44], пов'язані з еволюцією сучасної науки в цілому спочатку від класичної до некласичної, а потім і постнекласичної стадії розвитку, від модерного до постмодерного дискурсу [42; 43, с. 67–84, 85–95]. Цей процес зачіпає самі основи психологічного пізнання і вимагає від соціальних психологів глибоко осмисленого й виваженого ставлення.

Детальний перелік ознак, що відрізняють гуманітарну парадигму від природничо-наукової, знаходимо в А. В. Юревича. Посилаючись на зарубіжне джерело¹, він називає шість основних ознак (а саме: 1) відмова від культу емпіричних методів; 2) визнання

¹ Праця, яку в 1988 р. опублікували ізраїльські психологи Д. Бар-Тал та У. Бар-Тал [54].

науковим не лише верифікованого знання, підтвердженого “позасуб’єктним” емпіричним досвідом; 3) легалізація інтуїції та здорового глузду дослідника як джерел наукового знання; 4) можливість узагальнень на основі вивчення окремих випадків; 5) єдність дослідження і практичного впливу; 6) вивчення цілісної особистості, включеної в “життєвий контекст”) і вважає за можливе додати ще й такі “критерії демаркації”, як “орієнтування природничо-наукової парадигми переважно на пояснення психологічних феноменів, а гуманітарної – на їх розуміння, домінування в першій каузальних пояснень, а в другій – телеологічних, щільніший зв’язок гуманітарної парадигми із психологічною практикою, її органічна включеність у постмодерністське бачення науки, відсутність методологічного ригоризму, притаманного природничо-науковій парадигмі, що зорієнтована на позитивістські стандарти” [52, с. 207].

Окремі з перелічених, а особливо з доданих ознак є вочевидь спірними або “надлишковими”. Скажімо, природничо-наукова парадигма як така неправомірно ототожнюється із позитивістськими стандартами, за що, до речі, критикують Юревича інші російські методологи психології [23], а “щільніший зв’язок із психологічною практикою” видається зайвим, зважаючи на таку більш загальну ознаку, як “єдність дослідження і практичного впливу”. Але загалом картина відмінностей між гуманітарною і природничо-науковою парадигмами вимальовується доволі рельєфно.

Крім термінів “природничо-наукова” та “гуманітарна”, ці парадигми мають і чимало інших “імен”. Першу нерідко називають натуралістичною, сцієнтистською, пояснювальною, номотетичною, а другу відповідно – культуроцентричною, гуманістичною, герменевтичною, розуміючою, ідіографічною [3, с. 157; 6, с. 22; 40, с. 15; 52, с. 198–199]. Трапляються й менш компактні терміни. Так, М. Коул означував парадигми, що протистоять одна одній у психології, як “шлях науки” і “шлях історії та культури” [25]. Нічого не маючи проти такої синоніміки, зауважимо, однак, що з нею можна погоджуватися доти, доки автори, які послуговуються цими термінами, не порушують певної межі їх умовності, не вдаються до надмірного впливання якогось одного аспекту тієї чи тієї парадигми, до хибних абсолютизацій, що ставлять під сумнів сам науковий статус психології.

Треба чітко розуміти, що гуманітарні науки – це теж науки, а отже, гуманітарна парадигма теж має бути парадигмою науковою. Дрейф у її бік розпочався не тому, що психології набридло бути наукою, а внаслідок усвідомлення чи радше відчуття певної вичерпаності можливостей природничо-наукової парадигми як методологічного підґрунтя психологічної науки на нинішньому історичному

етапі її розвитку. Справа тут не стільки в неадекватності, скільки в недостатності природничо-наукової епістемології як для пізнання психічних, зокрема соціально-психологічних, явищ, так і для визначення проблематики досліджень.

За Т. Куном, оволодіваючи парадигмою, наукове співтовариство отримує не лише стандарти та засоби, а й критерії для вибору проблем, які можна вважати в принципі вирішуваними. Інші проблеми, включаючи багато таких, що вважалися раніше стандартними, відкидаються як метафізичні, як такі, що належать до компетенції іншої дисципліни, або інколи лише через те, що вони занадто сумнівні, аби витратити на них час. Парадигма в цьому разі може навіть ізолювати наукове співтовариство від певних соціально важливих проблем, оскільки їх не можна подати в термінах концептуального та інструментального апарату, що передбачається парадигмою [28, с. 65–66].

Саме це й сталося із психологією відтоді, як вона перейшла на рейки природничо-наукової парадигми, прив'язавши себе тим самим до жорстких стандартів дослідження фізіології людини¹. Однією з прикметних рис нинішньої психології, зазначає С. Московічі, є її постулат: психічні явища – це явища індивідуальні, “індивідам, узятим разом, таким, що утворюють групу, мають спільні уявлення та переконання, у такому статусі відмовляють. Тим часом це призводить до наступного парадоксу. Ми фактично все далі й далі розробляємо психологію індивіда, <хоча в реальному світі> твориться і використовується на практиці якраз інше – психологія мас” [33, с. 21]. Звичайно, ігнорування психології мас – лише один симптом ізоляції психологічної науки від соціально важливих проблем. Можна назвати й багато інших серйозних і дошкульних симптомів. Соціальна психологія у своїй природничо-науковій версії абстрагується від таких проблем, як трансформації внутрішнього життя людини в глобалізованому світі, що змінюється, роль і місце в соціальному процесі загальнолюдських цінностей та морально-етичних імперативів, безпека життєдіяльності людини і суспільства, оздоровлення психосоціального середовища, упровадження в суспільне життя інновацій, розроблення стратегій і способів прогнозування та нейтралізації деструктивних соціально-психологічних феноменів і ризиків, якими

¹ Під цим кутом зору прикметно, що В. П. Зінченко пов'язує природничо-науковий підхід “з однобічною орієнтацією на фізіологію мозку” [див. 23, с. 233].

можуть супроводжуватися глобалізаційні та модернізаційні процеси, тощо.

Іноді протистояння природничо-наукової та гуманітарної парадигми вважають таким, що вийшло у психологічній науці на перший план порівняно недавно [52, с. 206–207] або, навпаки, стверджують, що боротьба між ними супроводжувала психологію протягом усієї її історії, була головною методологічною проблемою під час усіх криз, які вона переживала [50, с. 122]. Ні з другою, ні тим паче з першою точкою зору не можна погодитися повністю. Насправді історія питання має дещо інший вигляд.

Упродовж багатьох віків психологія розвивалася в лоні філософії, безперечно, як гуманітарне знання, тобто, говорячи сучасною мовою, дотримувалася гуманітарної парадигми, проте здобула визнання як окрема наука лише тоді, коли в другій половині XIX ст. взяла на озброєння головний метод природничих наук – експеримент, інакше кажучи, коли переорієнтувалася на природничо-наукову парадигму. Остання на багато десятиліть практично повністю витіснила неформалізовані (“м’які”) способи гуманітарного пізнання, зберігалися лише його окремі анклавні, наприклад у вигляді психоаналізу (який, до речі, старанно, але безуспішно маскувався під природничо-науковий метод). Ці анклавні чи радше резервації систематично піддавалися стигматизації та остракізму і почасти піддаються й дотепер (деякі університети на Заході досі не допускають психоаналітиків до своїх кафедр), що цілком узгоджується з моделлю зміни наукових парадигм, вибудованою Т. Куном. Згідно з нею після перемоги певної парадигми завжди залишаються вчені, вірні “застарілій” традиції, але вони “просто випадають із подальших сукупних дій представників їх професії, котрі відтоді ігнорують усі їхні зусилля” [28, с. 45]. Проте, хоч як нещадно боролися адепти домінуючої парадигми з гуманітарними “єресями”¹, поступово на їх ґрунті сформувалися нові психологічні течії та напрями (передусім гуманістична психологія), які зрештою розхитали підвалини природничо-наукової методології, і відтак наприкінці XX ст. увиразнено розпочався перехід психологічної науки знову до гуманітарної парадигми.

Таку саму траєкторію розвитку демонструє й соціальна психологія. Перші соціально-психологічні теорії базувалися на простому (неформалізованому) спогляданні об’єктів їхнього інтересу

¹ Гоніння з боку професійного співтовариства не заважали, однак, поширенню цих “єресей” у суспільстві, але то інша тема.

та абстрактних уявленнях про них (гуманітарна парадигма). На противагу умоглядності цих теорій у 1920-х роках соціальна психологія позиціонувала себе як експериментальну науку (природничо-наукова парадигма), але вже в останній третині ХХ ст. в ній знову почали брати гору гуманітарні тенденції. Причому, якщо з переходом до природничо-наукової парадигми соціальна психологія помітно запізнилася порівняно із загальною психологією, то в процесі переорієнтації психологічного співтовариства на гуманітарну парадигму вона, навпаки, стала задавати тон. Наприклад, така гуманітарно зорієнтована течія, як соціальний конструкціонізм зародилася спершу в соціальній психології і лише потім поширилась і в психологічній науці загалом. Що й закономірно, адже соціальна психологія досліджує об'єкти, найбільш не схожі на ті, які вивчають природничі науки.

Означене чергування природничо-наукової та гуманітарної парадигм наводить на думку, що їх зміни у психологічній науці та її галузях мають *циклічну природу* [43, с. 69, 89]. Це зумовлено в інституційному плані – тим, що психологія, як давно відомо, посідає проміжне (“центральне”) місце між природничими та соціогуманітарними науками [20, с. 443; 38, с. 152], а в змістовому – непроникністю психіки для стороннього спостереження, відсутністю засобів безпосереднього вивчення індивідуальних і тим паче надіндивідуальних психічних явищ, унаслідок чого в середовищі психологів час від часу змінюють одна одну фази ентузіазму і розчарування з приводу можливостей дослідно-експериментального і ширше – природничо-наукового способу пізнання цих явищ.

У періоди домінування природничо-наукової парадигми психологічне знання усталюється, уфундовується, набуває ґрунтовності, якої йому не може дати гуманітарний спосіб пізнання. Але раніше чи пізніше приходить розуміння, що ця ґрунтовність досягається ціною надто великих втрат у предметному та проблемному полі психологічної науки, що провокує психологів ступати на хисткий ґрунт “гуманітарщини”. Перехід на нього відбирає у психології чимало з колишньої респектабельності, проте помилкою було б сприймати періоди домінування гуманітарної методології як такі, що нічого не дають для розвитку наукової психології, як фази стагнації, застою. Навпаки, гуманітарна парадигма розкріпає творчу думку вченого, відкриває простір для нових евристичних ідей, аналітико-синтетичних побудов і масштабних узагальнень, на заваді яким так чи інакше стояла жорстка природничо-наукова орієнтація. Формулюються гіпотези, які згодом, можливо, і вдасться перевірити більш точними методами, подібними до тих, котрими послуговуються природничі

науки, коли для цього з'являться відповідні інструментальні можливості. Зрозуміло, поява таких можливостей залежить від прогресу в інших науках – природничих, а може, й технічних; під цим кутом зору психологія є дуже залежною від них наукою. Однак, попри таку залежність, очевидно, що притаманні їй циклічні зміни природничо-наукової та гуманітарної парадигм зумовлені внутрішньо-дисциплінарними причинами, потребами її власного розвитку.

Іншу природу і характер мають ті зрушення в методології психологічної науки, які в спеціальній літературі описують у термінах переходів до неklasичності, постнеklasичності та постмодерну [10; 13; 36; 40; 47; 51; 58]. Ці зрушення, що, як ми вважаємо, накладаються на процес переорієнтації психології з природничо-наукової на гуманітарну парадигму, є лінійними, односпрямованими. При цьому сходження до стадій неklasичності та постнеklasичності (якщо воно справді поширюється на психологічне пізнання) зумовлюють не внутрішньо-, а міждисциплінарні, загальнонаукові причини. А постмодернового стану психологічні науки набувають узагалі з причин позанаукових, похідних від соціокультурної ситуації в глобально-світовому вимірі.

Тема неklasичної та постнеklasичної стадій розвитку психології, неklasичного та постнеklasичного типів наукової раціональності протягом останніх десятиліть користується, переважно в Російській Федерації, надзвичайною популярністю [13; 47; 51]. Їй присвячують не лише окремі статті, а й цілі книги, видається навіть журнал “Постнеklasическая психология”. Проте, коли знайомишся із цими публікаціями, важко позбутися враження, що авторам доводиться докладати значних, а інколи й надмірних зусиль, аби припасувати до методологічних зрушень у психологічному пізнанні ту ж саму модель трансформації класичної науки в неklasичну та постнеklasичну, яку було розроблено на основі аналізу процесів, що відбуваються в методології природничо-наукових дисциплін, передусім фізики [44]. Так, якщо в природничих науках розмежувальні ознаки неklasичної та постнеklasичної методологій простежуються доволі чітко і для їх переліку достатньо лише кілька друкованих рядків [40, с. 18], то при здійсненні аналогічних розмежувань щодо психології автори буквально тонуть у багатослів'ї [13, с. 26–28]. До того ж, часом плутаються в ознаках, наприклад, проголошують категорію “сензитивних періодів розвитку” ознакою постнеklasичної раціональності [там само, с. 26], тоді як відомо, що її активно використовували психологічні школи, які прийнято ототожнювати з неklasичною традицією (культурно-історична психологія, школа діяльності).

Ще більші труднощі виникають, коли намагаються відносити психологічні школи та напрями до класичних, некласичних і постнекласичних за бодай якимись формальними критеріями [40]. Класичний період розвитку психологічної науки, неначе намочена шкіра, яку сушать на сонці, скукожується чи то до експериментальної психології рубежу ХІХ–ХХ ст., чи то до радикального біхевіоризму. Далі з'ясовується, що ідеї, засновані нібито на некласичних постулатах, перевірялися в радянській психології за допомогою експериментальної роботи за класичними стандартами природознавства (такий собі “гібрид класико-некласицизму”). А чітко розмежувати некласичні та постнекласичні напрями не вдається в принципі. Тому про постнекласичність доводиться забути зовсім і говорити вже лише про некласичну психологію, “принципи котрої відмінні від методологічних принципів і парадигмальних постулатів класичної моделі науки” [там само, с. 23].

Чим же вони відмінні? “*Некласична психологія в широкому сенсі слова* – це всі способи побудови психологічного знання і психологічної практики, що відрізняються від класичного, – пише Д. О. Леонтьєв. – Під класичною психологією ми будемо при цьому розуміти психологію, що будується за зразком природничих наук, як суб’єкт-об’єктне пізнання, засноване на методології емпіричного дослідження <...> До характерних зразків класичної психології можна віднести біхевіоризм, особливо класичний, і диференціальну психологію <...>, а також (у більш сучасній модифікації) когнітивну психологію.

Відповідно, до некласичної психології будуть належати всі підходи, що намагаються тією чи іншою мірою відійти від цієї парадигми або цілком її замінити, протиставити природничо-науковій методології гуманітарну” [30, с. 80].

Далі процитований автор розглядає історичні тенденції розвитку психологічної науки в ХХ ст. “як різні сторони чи грані єдиного вектора”, що його можна позначити “як гуманітарний або некласичний” [там само, с. 92]. Тобто не бачить у некласичності ніякого іншого змісту, крім гуманітарного.

Аналогічну позицію висловлює також Г. М. Андрєєва щодо терміна “*постнекласична психологія*”. Не полемізуючи із його введенням, “оскільки в соціальній психології він укорінився”, вона ідентифікує його як акцент на “гуманітарний зміст” дисципліни [4, с. 245–246]. Згідно з А. В. Юревичем, конкретніше цей акцент “виявляється в посиленні ролі інтерпретативних процедур, убудованих у процес наукового спостереження, що сприяє підвищенню інформативності останнього, його збагаченню” [53, с. 25–26].

Так це чи ні – зводиться поснекласичність до гуманітарних акцентів чи не зводиться – однозначно стверджувати не беремось. Але не можемо пройти мимо тієї принципової обставини, що в природничих науках перехід до постнекласичної методології був умотивований зміною самого об'єкта досліджень, яким стали відкриті саморозвивальні системи, складні природні комплекси, що включають людину і, отже, характеризуються людинорозмірністю [44]. Тим часом у психології, особливо в соціальній, такої вмотивованості не спостерігається, адже психологія – відтоді як позбулася характерної для раннього експериментального періоду настанови на поелементний аналіз психіки – завжди вивчала, вивчає і вивчатиме й надалі не що інше, як особистості (а соціальна психологія – також і групи), котрі є відкритими, саморозвивальними і, зрозуміло ж, “людинорозмірними” системами. То чи потрібно психологам шукати якоїсь особливої постнекласичної методології, подібної до сучасної природничо-наукової, і чи не є ці пошуки підсвідомо відтворюваним рецидивом усе того ж стократ розкритикованого прагнення будувати психологічні науки за зразком наук природничих?

Можна припустити, що евристичний потенціал концептів не-класичності та постнекласичності був би значно вищим, якби в психології сьогодні неподільно домінувала природничо-наукова парадигма, а не спостерігалось тяжіння до гуманітарної методології. Правомірним є також припущення, що ці концепти за певних умов здатні справляти більш глибокий і позитивний за наслідками вплив на ту частину психологічного співтовариства, яка й далі дотримується традицій природничо-наукової парадигми.

Утім, слідом за Г. М. Андреевою, не будемо полемізувати з концептами не-класичності та постнекласичності. І якщо вони справді дадуть змогу істотно розвинути теоретико-методологічні засади психологічної науки, то залишиться їхніх розробників із цим тільки привітати та побажати їм подальших успіхів.

Актуальнішою видається проблематика, пов'язана з постмодерним вектором у психологічному пізнанні. На відміну від ідей не-класичності (поснекласичності), які мають скоріше загальнонаукове, ніж конкретно-дисциплінарне значення, ідеологія постмодернізму впливає на психологію в цілому та соціальну психологію зокрема безпосередньо, на конкретно-науковому рівні. Жодних сумнівів тут немає. Дискутувати можна хіба з інших приводів. Приміром, чи обов'язково науки, що вивчають постмодерний світ (а психологія належить до таких наук), самі мають набувати постмодернового стану, тобто чи повинен суб'єкт пізнання уподібнюватися

пізнаваному об'єктові – не проєктивно, не мисленнєво, а онтологічно, сутнісно? Питання, як то кажуть, риторичне.

Під постмодерном розуміють глобальний стан цивілізації останніх десятиріч, який приходить на зміну добі Модерну в індустріально розвинутих країнах, а також особливий умонастрій людей, що відповідає цьому станові [10; 27; 31]. Умонастрій постмодерну втілюється у специфічному постмодерністському стилі, що формується передусім у літературі та мистецтві (як прагнення поєднати в одному творі найрізноманітніші стилі, мотиви та художні прийоми, взяті з різних епох та культур), і поширюється також у філософії та гуманітарних науках. Отже, що більше психологія орієнтується на гуманітарну парадигму, то більше підпадає під вплив постмодернізму, який породжує постмодерні модифікації цієї парадигми.

Що ж стосується терміна “постмодерністська наукова парадигма”, то його слід сприймати з великим ступенем умовності. Більш адекватним у даному разі є, на нашу думку, поняття *дискурсу*, чи *дискурсивної практики* – у тлумаченні, що йде від французьких структуралістів та постструктуралістів, передусім від М. Фуко [49; 56]. Спираючись на це тлумачення, постмодерністський дискурс у соціогуманітарних науках можна визначити як особливий стиль наукових міркувань і відповідно висловлювань, що відображає певну ментальність та ідеологію, як складну сукупність елементів мовної практики, що бере участь у формуванні уявлень про той об'єкт, існування якого ці елементи припускають. Поняття дискурсу, безперечно, містить у собі певний парадигмальний вимір, але до нього не зводиться і водночас аж ніяк не вичерпує змісту поняття парадигми.

До того ж, зважаючи на принципову розмитість і неоднорідність ідеології та стилістики постмодернізму, мабуть, варто говорити не про якийсь один постмодерністський науковий дискурс, а про сукупність дискурсів, наслідки впливу котрих на стан психологічної науки виявляють як позитивні, так і негативні тенденції.

До безперечних позитивів слід віднести щонайменше такі.

По-перше, у науковому мисленні соціальних психологів¹ поступово утверджуються принципи методологічного плюралізму, чи, за А. В. Юревичем, методологічного лібералізму. Оскільки в постмодерновому трактуванні наукове пізнання постає “не як рух

¹ Далі з огляду на профіль видання, в якому друкується ця стаття, ми будемо говорити переважно про соціальних психологів та соціальну психологію, хоча багато з того, що маємо сказати, стосується психологічної науки загалом.

одним, єдино правильним шляхом до єдиної і неподільної істини, а як *одночасний рух у різних напрямках*, до різних істин, жодна з яких не краща і не гірша будь-якої іншої” [52, с. 209], це відкриває перспективу для співіснування та побудови різних психологічних теорій у спільному просторі, хоч і на різних парадигмальних засадах. Шляхи до такого співіснування прокладає, зокрема, демонстрація відносності альтернатив, обстоюваних природничо-науковою і гуманітарною парадигмами. Так, В. О. Татенко зіставляє ці альтернативи за допомогою п’яти опозицій (“об’єктивна” чи “суб’єктивна” методологія?; “описувати” чи “пояснювати”?; “споглядати” чи “перетворювати”?; “аналіз” чи “синтез”?; “есенція” чи “екзистенція”?) і переконливо показує, що їх цілком можна примирити, якщо не абсолютизувати, а розглядати в річищі загальної стратегії розвитку психологічної науки і психологічної практики [45]. Деякі автори навіть стверджують, що суперництво гуманітарної і природничо-наукової парадигм уже змінюється на усвідомлення потреби їх діалогічної взаємодії [32]. Звичайно, такі твердження відображають скоріше бажане, ніж те, що є насправді. Але дають надію, що в постмодерністському дискурсі це суперництво принаймні не вилитиметься в стигматизацію та остракізм, як було за часів усесильності природничо-наукової парадигми.

По-друге, постмодерністський дискурс сприяє вивільненню соціальної психології від комплексу меншовартості, зумовленого “позитивістським перенапруженням” [52, с. 254], переживаннями з приводу неможливості рівнятися на жорсткі норми природничих наук [див. 3, с. 35–41]. На норми, що, як з’ясується, є непосильними і для самих природодослідників. Так, А. В. Юревич посилається на вражаючі випадки порушення офіційно декларованих вимог до обґрунтування теоретичних ідей навіть такими гігантами наукової думки, як Кеплер, Галілей, Ньютон та ін. [52, с. 72–90]. І хоча поширена сьогодні теза про стирання відмінностей між гуманітарними і природничими науками, напевно, викликає в більшості фізиків чи біологів хіба що посмішку, сама її присутність у постмодерністському дискурсі легалізує так звану слабку версію науки, до якої відносять гуманітарні та суспільні дисципліни [35, с. 35]. Наукознавство дедалі більше переконується, що ця слабка версія має право на існування не через природжену ущербність соціогуманітарного пізнання, а з огляду на величезну складність його об’єктів і низьку передбачуваність їхньої поведінки. Це є надзвичайно важливим для прогресу соціальної психології, оскільки допускає розроблення її теорій у “пом’якшеному” вигляді і відтак стимулює їх творення.

По-третє, дискурсивні практики постмодерну стимулюють взаємопроникнення різних форм людського знання, що розширює джерельну базу соціальної психології як науки. Наукове (зокрема соціально-психологічне) знання сьогодні розглядають як форму культури, в якій його було сформовано й розвинуто; як певну картину світу, сегмент, спосіб пізнання у віялі інших пізнавальних можливостей – світогляду, міфопоетики, мистецтв тощо. Це дезавує ідею жорстокої демаркації наукового і позанаукового мислення. Так, В. А. Лекторський, стверджує, що “різні способи мислення не просто співіснують, а взаємодіють один з одним, ведуть постійний діалог <...> і змінюються в результаті цього діалогу”. На його думку, саме тому “межа між науковими та позанауковими формами мислення є гнучкою, змінною, історично варіативною”, що спонукає до посилення взаємодії науки, особливо наук про людину, з іншими пізнавальними традиціями [29]. Тому соціальна психологія може й повинна активно залучати не лише дані, отримані під час лабораторних експериментів та польових обстежень більших чи менших вибірковок сукупностей респондентів, а й численні елементи психологічного знання, що містяться в досвіді психотерапії, повсякденних уявленнях людей, творах літератури та мистецтва, традиційному й сучасному фольклорі тощо. Треба тільки навчитися правильно “вичленовувати й оформлювати” це знання саме як наукове, “тобто у вигляді законів, закономірностей та закономірних тверджень”, а не лише у вигляді описів психологічної феноменології [52, с. 271].

Водночас є у постмодерністському дискурсі й тенденції, на нашу думку, контрпродуктивні, такі, що “гасять” перелічені позитиви. Зупинимося на тих із них, які викликають найбільше занепокоєння.

Перша. На тлі, здавалось би, найсприятливіших умов, які створює для розвитку суспільних та гуманітарних наук постмодернізм, дедалі частіше з’являються оцінки, що ставлять під сумнів їх розквіт і їхнє майбутнє. “Сучасне соціогуманітарне знання <...>, незважаючи на тенденції фундаменталізації, інтеграції <...>, вступило у смугу випробувань, кризи, трансформацій <...>. По суті в межах постмодернізму поставлено питання про зникнення соціальних та гуманітарних наук, які з огляду на зрослі темпи соціокультурних змін, що руйнують усталені суспільні зв’язки, закономірні стійкі взаємодії, втрачають об’єкт і предмет дослідження”, – констатує перший проректор Російського державного соціального університету доктор соціологічних наук С. І. Григор’єв [8, с. 136].

Тим часом, особливо не переймаючись об’єктом і предметом дослідження, адепти методології радикально-постмодернового стибу бадьоро проголошують перехід від абстрактного та універсального до

соціально корисного знання [10, с. 66]. Такий перехід справді іноді дає непогані плоди, наприклад, деякі знахідки постмодернізму (метафора тексту та ін.) виявляються співзвучними запитам психологічної практики. Але якщо соціальну корисність не зводить лише до потреб психологічного консультування, а розглядати ширше, то тут далеко не все в порядку. Практика в широкому сенсі аж ніяк не в захваті від сучасної гуманітаристики.

“<...> Гуманітарні науки перебувають нині в глухому куті, – заявляє в одному з інтерв’ю всевітньовідомий польський кінорежисер Кшиштоф Зануссі. – Відтоді як з’явився постмодернізм, мені здається, що я читаю лише дурниці на цю тему. Через те ставлюся до нього легковажно” [17]. Можна, звісно, від таких оцінок відмахнутися, вважаючи їх дилетантськими та поверховими (хоча Зануссі людина зовсім не поверхова: вивчав фізику у Варшавському університеті, філософію – в Краківському), проте неупереджений погляд на проблему вимагає визнати, що декларована соціальна корисність постмодернового знання навряд чи незаперечна. До того ж вона має і певний присмак ставлення науки до самої себе в розрізі ідеологем та методологем, що давно набили оскому. Однобічна науково-практична орієнтація, як зазначає В. О. Татенко, висуває на передній план по суті позитивістські, прагматичні принципи [45, ч. 2, с. 16]. Тобто вигнаний у двері позитивізм дивовижним чином повертається у соціогуманітарні дисципліни постмодерністськими вікнами.

Друга. Неприємно вражає відверто конфліктний, руйнівний характер багатьох постмодерністських декларацій, зокрема в соціальній психології, що більше пасують за своєю тональністю стилеві авангарду, ніж постмодерну. Ми тут маємо на увазі не їх критичний пафос як такий (критика, як відомо, сприяє розвитку науки), а ті крайнощі, котрі фактично перекреслюють такі пріоритети самого ж постмодернового наукознавства, як принцип конкурентності ідей (П. Фесрабенд) та визнання права на існування різних наукових підходів (Ж. Дерріда) [22, с. 10–11]. Чого варті хоча б надмірні, безапеляційні претензії на єдино правильну істину К. Дж. Джерджена [14; 15; 57; 58], в основі яких часом лежить гіпертрофоване роздмухування тривіальностей, скажімо, суб’єктивних сторін наукового пізнання, пов’язаних із конвенційним характером психологічних понять і теорій. У культивуванні таких претензій насправді немає нічого нового, в них проглядається незжита схильність представників психологічного цеху будувати системи психологічних знань із чистого аркуша [2].

Третя. Останні десятиріччя ХХ ст. були позначені в психологічній науці численними методологічними новаціями зовнішньо-

дисциплінарного походження, парадигмальними щепленнями, які повелося називати “поворотами”, – історичним, антропологічним, лінгвістичним, семіотичним, культурологічним, наративним тощо [10, с. 51; 26, с. 1]. Ці “повороти”, що походять від соціогуманітарних наук, як і багато новітніх напрямів соціально-психологічної думки, котрі на них ґрунтуються, правомірно розглядати як постмодернові (і, можливо, постнекласичні) модифікації та мутації гуманітарної парадигми. Було б великою несправедливістю не визнавати їх евристичного потенціалу і продуктивності у вирішенні цілої низки актуальних завдань соціально-психологічних досліджень, але не можна абстрагуватися також не лише від їхніх обмежень та вузьких місць, а й від потенційної загрози, яку може становити їх абсолютизація для наукового статусу соціальної психології (і психології в цілому). Ідеться про те, що П. Я. Гальперін визначав як “зісковзування” психології зі свого предмета [7, с. 39], а В. А. Роменець називав “зникненням психології як своєрідного предмета” [41, с. 348].

Так, в основі більшості згаданих “поворотів” (лінгвістичного, наративного, культурологічного) лежить “фетиш мови як самостійної сутності” [19, с. 10], “усе бачиться як текст і передбачає аналіз тексту” [10, с. 59]. Але доречно запитати, чи справді мовні структури відображають “усю психіку” і, відтак, чи можуть бути поглинуті метафорою тексту всі соціально-психологічні явища. Мабуть, ні. Хоча б тому, що поза нею залишаються довербальний і позавербальний досвід людини і людських спільнот, особливості смислоутворення, які переживаються скоріше інтуїтивно, ніж дискурсивно [19, с. 6], тощо. Отже, користуючись перевагами цих “поворотів”, слід водночас не допускати лінгвістичного редуccionізму, який нічим не кращий “старих” редуccionізмів – біологічного, фізіологічного та ін.

Нічим не кращий також історичний редуccionізм. Хоча ідея соціальної психології як історії [15] у своїй основі є продуктивною, її визнання не означає, що соціально-психологічну методологію треба беззастережно перебудувувати за прикладом нинішньої історичної науки. Серед російських психологів до цього з найбільшим ентузіазмом постійно закликає М. С. Гусельцева, усіяла пропагуючи постмодерністську просунутість нинішнього покоління істориків [11; 12]. Але мовчить про те, що історію, зважаючи на її нинішній стан, за рішенням ЮНЕСКО виключено з переліку соціальних та гуманітарних наук [16, с. 7].

А вона ж так активно здійснювала “повороти”, подібні до тих, які відбуваються нині в психології! Як засвідчують зарубіжні історики, “прогрес історії за останні 50 років є результатом низки шлюбів: з економікою, з демографією, навіть з географією, <а також>

етнологією, соціологією та психоаналізом. Загалом, нова історія розглядає себе як дещо схоже на допоміжну науку для інших соціальних наук” [55, р. 5]. Ось такий результат: допоміжна наука. Не думаємо, що такої долі бажали б своїй дисципліні й соціальні психологи.

Четверта. Орієнтування на гуманітарну парадигму і постмодерні віяння не вберегли соціальну психологію та суміжні з нею галузі від реінкарнації атеоретизму, що був характерний для них упродовж 1920–1950-х років, коли в цих науках домінувала природничо-наукова парадигма в її найбільш жорсткому, позитивістському, варіанті. У 1960–1970-х роках, на хвилі боротьби з позитивізмом і притаманним йому “голим емпіризмом”, соціологи, а затим і соціальні психологи та представники інших соціогуманітарних дисциплін почали виявляти дедалі більший інтерес до теоретичного знання, що вилився в бурхливі теоретичні дискусії. “Будь-якій людині, знайомій з історією ідей, зрозуміло, що справжній прогрес відбувається на основі теоретичної конфронтації, а факти і методи відіграють відносно меншу роль”, – у полемічному запалі заявляв С. Московічі, розпочинаючи разом з іншими західноєвропейськими соціальними психологами так званий антиамериканський, а за своєю сутністю антипозитивістський, бунт [34, с. 225]. Він тоді закликав ні більше ні менше, як створити *систему теоретичних досліджень* [там само, с. 218]. Нині, з відстані років, очевидно, що таку систему створити не вдалося та й навряд чи вона була можлива, але західні соціальні психологи справді запропонували немало теорій (теорія каузальної атрибуції, теорія справедливості, соціальний конструкціонізм К. Дж. Джерджена, теорія дискурсу та інші теоретико-методологічні напрацювання Р. Харре, а також низка теорій самого Московічі), які здобули визнання як у соціальній психології, так і в психології загалом. Проте на рубежі XX–XXI століть цей, за визначенням соціологів Дж. Александера та А. Ріда, зсув угору (тобто в напрямі теорії) змінився на симптоматику зсуву вниз (повернення до емпірії) [1, с. 8].

Настрої атеоретизму швидко поширилися і в пострадянській психології. Уже в 1990-х роках деякі російські філософи та психологи під час дискусій про співвідношення природничо-наукової і гуманітарної парадигм стали розглядати психологічні теорії як рудимент, а саме теоретичне знання без достатніх на те підстав пов’язувати з маркером природничо-наукового [див. 23, с. 232]. Праці доволі відомих російських і західних авторів рясніють мусуваннями теми спекулятивності будь-якої теорії, вправами на кшталт доведення

оповідності психологічних теорій (психологічна теорія як story), несумісності теоретичного узагальнення з пізнанням унікальності людини тощо [див. 10, с. 52, 62]. Читати такі вправляння, може, й цікаво, але подеколи просто-таки дивує методологічна наївність їх авторів. Адже вони не помічають, що теж *теоретизують*, хоч і контрпродуктивно.

Ми так детально зупинилися на різноспрямованих і суперечливих особливостях та тенденціях парадигмально-дискурсивних зрушень у психологічній і суміжних з нею науках, аби показати, що, окреслюючи методологічний простір соціально-психологічного пізнання, треба брати з них те, що сприяє його розширенню та поглибленню, а не навпаки. На нашу думку, забезпечити це розширення та поглиблення сьогодні найкраще здатна *стратегічна гуманітарна орієнтація*, яка, з одного боку, передбачає “мирне співіснування” і розвиток усіх модифікацій гуманітарної парадигми, що не “гасять” позитивів постмодерністського ж дискурсу, а з другого – допускає тактично виправдане вбудовування у пізнавальний процес природничо-наукових підходів – там, де це можливо, і тією мірою, якою це можливо. Тобто замість абстрактної поліпарадигмальності, про яку нині багато, але без видимих наслідків говорять, ми пропонуємо певну, – історично зумовлену і, отже, історично минушу, – стратегію парадигмального синтезу, жодною мірою не обтяжливу для прихильників різних парадигм та підходів і, до того ж, таку, що суб’єктивно може сприйматись як поліпарадигмальна, коли це більше до вподоби. Однак ця стратегія, котра, на перший погляд, ні до чого не зобов’язує, покликана виконувати важливу функцію – утримувати розвиток соціальної психології в єдиному методологічному просторі і водночас допомагати розбудовувати його.

Висновки. Методологічні зрушення, що відбуваються нині у психологічній науці, можна визначити як парадигмально-дискурсивні. Головний їх зміст полягає в переході від природничо-наукової до гуманітарної парадигми, на який накладаються, у свою чергу, зміни, пов’язані з еволюцією сучасної науки в цілому спочатку від класичної до неklasичної, а потім і постнеklasичної стадії розвитку, від модерного до постмодерного (постмодерністського) дискурсу.

Історія психологічної науки загалом і соціальної психології зокрема засвідчує, що переорієнтації психологічного співтовариства з гуманітарної на природничо-наукову парадигму і навпаки, напевне, мають циклічну природу, тоді як переходи до неklasичності, постнеklasичності та постмодерну, які спостерігаються сьогодні, є лінійними, односпрямованими.

Наслідки впливу постмодерністського дискурсу на стан психологічної науки виявляють як позитивні, так і негативні тенденції. До останніх, зокрема, належать: однобічна практична спрямованість досліджень, що спричинюється фактично до відродження позитивістських принципів наукового пізнання; безапеляційні претензії на єдино правильну істину, які перекреслюють позитиви самого ж постмодернового наукознавства; ознаки редукації предмета психології до предметів інших соціогуманітарних наук; реінкарнація атеоретизму.

Методологічні новації останнього часу, що змінюють обличчя соціальної психології, правомірно розглядати як постмодернові (і, можливо, постнекласичні) модифікації та мутації гуманітарної парадигми, які в принципі не порушують загального напрямку парадигмальних зрушень, їх циклічної природи.

Історично і логічно вмотивованою для соціальної психології видається на сьогоднішній день стратегічна гуманітарна орієнтація, яка, з одного боку, передбачає “мирне співіснування” і розвиток усіх модифікацій гуманітарної парадигми, що не “гасять” позитивів постмодерністського дискурсу, а з другого – допускає тактично виправдане вбудовування у процес соціально-психологічного пізнання природничо-наукових підходів.

Л і т е р а т у р а

1. *Александр Дж.* Социальная наука как чтение и перформанс: культурно-социологическое понимание эпистемологии / Дж. Александр, А. Рид // Социс. – 2011. – № 8. – С. 3–17.
2. *Аллахвердов В. М.* Принцип преемственности, или как возможны научные открытия / В. М. Аллахвердов, А. С. Кармин, Ю. М. Шилков / Методология и история психологии. – 2008. – Т. 3. – Вып. 3. – С. 167–180.
3. *Андреева Г. М.* Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы: учеб. пособие для вузов / Г. М. Андреева, Н. Н. Богомолова, Л. А. Петровская. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 288 с.
4. *Андреева Г. М.* Итоги столетия (К вопросу о прогрессе в социальной психологии) / Г. М. Андреева // Прогресс психологии: Критерии и признаки / под ред. А. Л. Журавлева, Т. Д. Марцинковской, А. В. Юревича. – М. : Ин-т психологии РАН, 2009. – С. 237–261.
5. *Асмолов А. Г.* О динамическом подходе к психологическому анализу деятельности / А. Г. Асмолов, А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1978. – № 1. – С. 70–80.
6. *Балл Г. А.* Нормативный профессиональный идеал ученого / Г. А. Балл // Психологический журнал. – 2011. – Т. 32, № 3. – С. 17–26.
7. *Гальперин П. Я.* Лекции по психологии : учеб. пособие для студентов вузов / П. Я. Гальперин. – М. : Книж. дом “Университет”. Высшая школа, 2002. – 400 с.

8. Григорьев С. И. Постмодернизм и социология в условиях кризиса / С. И. Григорьев // Социс. – 2010. – №7. – С. 136–142.
9. Гусельцева М. С. Парадигмы развития в психологии / М. С. Гусельцева, А. Г. Асмолов // Мир психологии. – 2007. – № 2. – С. 18– 31.
10. Гусельцева М. С. Постмодернистские перспективы развития психологии / М. С. Гусельцева // Теория и методология психологии: Постнеклассическая перспектива / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич. – М. : Ин-т психологии РАН, 2007. – С. 45–73.
11. Гусельцева М. С. Психология и история: после постмодернизма / М. С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2010. – №3. – С. 136–140.
12. Гусельцева М. С. Психология и история: смена типов рациональности / М. С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2011. – №2. – С. 13– 24.
13. Гусельцева М. С. Понятие прогресса и модели развития психологической науки / М. С. Гусельцева // Прогресс психологии: Критерии и признаки / под ред. А. Л. Журавлева, Т. Д. Марцинковской, А. В. Юревича. – М. : Ин-т психологии РАН, 2009. – С. 13–31.
14. Джерджен К. Дж. Движение социального конструкционизма в современной психологии / К. Дж. Джерджен // Социальная психология: саморефлексия маргинальности: Хрестоматия / РАН. ИНИОН ; Лаб. социологии ; отв. ред. М. П. Гапочка ; ред.-сост. Е. В. Якимова. – М. : ИНИОН, 1995. – С. 51–73.
15. Джерджен К. Дж. Социальная психология как история / К. Дж. Джерджен // Социальная психология: саморефлексия маргинальности: Хрестоматия / РАН. ИНИОН ; Лаб. социологии ; отв. ред. М. П. Гапочка; ред.-сост. Е. В. Якимова. – М. : ИНИОН, 1995. – С. 23–50.
16. Доган М. Социология среди социальных наук / М. Доган // Социс. – 2010. – №10. – С. 3–13.
17. Занусси К. Гетьман Хмельницкий оказал Украине медвежью услугу / К. Занусси // Зеркало недели. – 2012. – 23 авг.
18. Зборовский Г. Е. Метaparадигмальная модель теоретической социологии / Г. Е. Зборовский // Социс. – 2008. – №4. – С. 3–15.
19. Кабрин В. И. Ноэтическая коммуникация: на пути к релевантному исследованию психологического опыта / В. И. Кабрин // Методология и история психологии. – 2009. – Т. 4. – Вып. 3. – С. 5–23.
20. Кедров Б. М. Классификация наук / Б. М. Кедров. – М. : Изд-во ВПШ и АОН при ЦК КПСС, 1961. – Т. 1. – 470 с.
21. Козлов В. В. Седьмая волна в развитии психологии / В. В. Козлов // Труды ярославского методологического семинара. Предмет психологии. – Ярославль, 2004. – С. 185–206.
22. Кольцова В. А. Актуальные проблемы методологии современной отечественной психологической науки / В. А. Кольцова // Психологический журнал. – 2007. – Т. 28, №2. – С. 5–18.
23. Корнилова Т. В. Методологические основы психологии / Т. В. Корнилова, С. Д. Смирнов. – СПб. : Питер, 2007. – 320 с.

24. *Корнилова Т. В.* Экспериментальная парадигма, или ложные дихотомии в психологии / Т. В. Корнилова // Теория и методология психологии: Постнеклассическая перспектива / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич. – М. : Ин-т психологии РАН, 2007. – С. 95–118.
25. *Коул М.* Комментарии к комментариям книги “Культурно-историческая психология: наука будущего” / М. Коул // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 4. – С. 93–101.
26. *Кочубейник О. М.* Автентичність особистості в інтерсуб'єктивному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія; психологія соціальної роботи” / О. М. Кочубейник. – К., 2011. – 32 с.
27. *Кравченко С. А.* Модерн и постмодерн: “старое” и новое видение / С. А. Кравченко // Социс. – 2007. – №9. – С. 24–34.
28. *Кун Т.* Структура научных революций / Томас Кун // Структура научных революций : [пер. с англ.] / Томас Кун ; [сост. В. Ю. Кузнецов]. – М. : АСТ, 2003. – С. 9–268.
29. *Лекторский В. А.* Научное и вненаучное мышление: скользящая граница [Электронный ресурс] / В. А. Лекторский // Научные и вненаучные формы мышления : материалы симп. – М. – Киль, 1996. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000043/>.
30. *Леонтьев Д. А.* Неклассический вектор в современной психологии / Д. А. Леонтьев // Теория и методология психологии: Постнеклассическая перспектива / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич. – М. : Ин-т психологии РАН, 2007. – С. 74–94.
31. *Лук'янець В.* Постмодерн / В. Лук'янець // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – С. 501.
32. *Марцинковская Т. Д.* Методологический семинар на тему естественнонаучной и гуманитарной парадигм в психологии / Т. Д. Марцинковская // Вопросы психологии. – 2007. – № 4. – С. 185–188.
33. *Московичи С.* Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Серж Московичи ; пер. с фр. Т. П. Емельяновой. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1996. – 478 с.
34. *Московичи С.* Общество и теория в социальной психологии / С. Московичи // Современная зарубежная социальная психология. Тексты / под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 208–228.
35. *Новиков А. М.* Методология научного исследования / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М. : Книж. дом “ЛИБРИКОМ”, 2010. – 280 с.
36. *Онучин А. Н.* “Новая парадигма” в социальной психологии / А. Н. Онучин // Методологічні та теоретичні проблеми психології: програмний концептивний довідник / Л. К. Велитченко, В. І. Подшивалкіна. – О. : СВД Черкасов, 2009. – С. 174–181.
37. *Парадигмы в психологии: науковедческий анализ / отв. ред. А. Л. Журавлев, Т. В. Корнилова, А. В. Юревич. – М. : Ин-т психологии РАН, 2012. – 468 с.*

38. *Пиаже Ж.* Психология, междисциплинарные связи и система наук / Ж. Пиаже // XVIII Международный психологический конгресс, 4–11 августа 1966 г. – М. : Наука, 1969. – С. 125–155.
39. Прогресс психологии : Критерии и признаки / под ред. А. Л. Журавлева, Т. Д. Марцинковской, А. В. Юревича. – М. : Ин-т психологии РАН, 2009. – 336 с.
40. *Пурло Е. Ю.* Естественнаучные парадигмы в психологической науке: классическая, неклассическая и постнеклассическая модели / Е. Ю. Пурло // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – №5. – С. 15–24.
41. *Роменець В. А.* Історія психології ХХ століття : навч. посіб. / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 992 с.
42. *Слюсаревський М.* Просторово-часовий континуум етнопсихологічного дослідження: парадигмальні засади та досвід побудови / М. Слюсаревський, І. Кривонос // Соціальна психологія. – 2005. – № 6(14). – С. 3–17; 2006. – № 1 (15). – С. 14–26.
43. *Слюсаревський М. М.* “Ми” і “Я” в сучасному світі: Вибрані твори / М. М. Слюсаревський. – К. : Міленіум, 2009. – 340 с.
44. *Степин В. С.* Теоретическое знание: структура, историческая эволюция / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
45. *Татенко В. О.* Методологічні проблеми сучасної психології / В. О. Татенко // Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. – 2012. – Ч. 1. – № 1 (74) – С. 14–21; Ч. 2. – № 2 (75) – С. 11–18.
46. *Татенко В.* Суб’єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / Віталій Татенко // Соціальна психологія. – 2006. – № 1. – С. 3–13
47. Теория и методология психологии: Постнеклассическая перспектива / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич. – М.: Ин-т психологии РАН, 2007. – 528 с.
48. *Тощенко Ж. Т.* Парадигмы, структура и уровни социологического анализа // Социологические исследования. – 2007. – №9. – С. 5–16.
49. *Фуко М.* Археология знания / Мишель Фуко ; [пер. с фр. М. Б. Раковой, А. Ю. Серебрянниковой]. – СПб. : Гуманит. академия, 2004. – 412 с.
50. *Хомская Е. Д.* О методологических проблемах современной психологии / Е. Д. Хомская // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 112–125.
51. *Эльконин Д. Б.* Об истоках неклассической психологии / Эльконин Д. Б. // Избранные психологические труды / под ред. Давыдова В. В., Зинченко В. П. – М. : Педагогика, 1989. – С. 475–478.
52. *Юревич А. В.* Психология и методология / А. В. Юревич. – М. : Ин-т психологии РАН, 2005. – 312 с.
53. *Юревич А. В.* Социальная психология науки / А. В. Юревич. – СПб. : Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та, 2001. – 306 с.
54. *Bar-Tal D.* A new perspective for social psychology / D. Bar-Tal, Y. Bar-Tal // The social psychology of knowledge. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – P. 83–108.
55. *Chaunu P.* Interview / P. Chaunu // Le Courrier du CNRS. – 1979. – №33. – P. 5.

56. *Foucault M. The discourse on language / M. Foucault // Critical Theory Since 1965 [ed. by H. Adams & L. Searle]. – Thallahassee : Florida State University Press, 1986. – P. 148–162.*
57. *Gergen K. Invitation to Social Construction / K. Gergen. // – London : Sage, 2003. – 256 p.*
58. *Gergen K. J. Toward a postmodern psychology / K. Gergen // Psychology and postmodernism / [ed. S. Klave]. – London and Beverly Hills, CA : Sage. – P. 17–31.*

Слюсаревский Н. Н. Новые пути – новые вызовы и испытания. О парадигмально-дискурсивных сдвигах в психологической науке в целом и социальной психологии в частности

В статье предпринята попытка соотнести те методологические сдвиги в современной психологической науке, которые обычно принято описывать в терминах (а) естественнонаучной и гуманитарной парадигм, (б) классичности, неклассичности и постнеклассичности, (в) модернизма и постмодернизма. Исследуются циклический и линейный аспекты этих сдвигов. Анализируются как положительные, так и отрицательные тенденции влияния постмодернистского дискурса на состояние социально-психологического знания. Высказана идея стратегической гуманитарной ориентации в социально-психологическом познании, допускающей встраивание в него естественнонаучных подходов.

Ключевые слова: психология, социальная психология, методологические сдвиги, научная парадигма, научный дискурс, циклические и линейные изменения, стратегическая гуманитарная ориентация.

Slyusarevskyy M. M. New roads – new challenges and hardships. On paradigm-discourse related shifts in psychology in general and social psychology in particular

This article is an attempt to relate those methodological shifts in a modern psychological science, which by convention are described in terms of (a) natural science and humanities paradigms, (b) classical, non-classical and post-non-classical science, (c) modern and post-modern. The author analyzes cyclic and linear aspects of these shifts. Both positive and negative trends of post-modern influence on social psychology are analyzed. Furthermore, he puts through an idea of strategic humanitarian orientation in social psychological knowledge, which allows to incorporate natural science approaches into this knowledge.

Key words: psychology, social psychology, methodological shifts, scientific paradigm, scientific discourse, cyclic and linear changes, strategic humanitarian orientation.

© Слюсаревський М. М.